

## ПОЛИТИЧЕСКАТА БОРБА В СЪВЕТСКА РУСИЯ ПРЕЗ 20-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

доц. д-р Бойко Белегов

Гражданската война и грандиозният експеримент на болшевишкото ръководство за комунистическо преустройство на обществото през 1918 - 1921 г. предизвикват в Русия дълбока икономическа и социална криза. Промисленото производство стремително пада. Неговият обем през 1920г. съставлява 14 % от този преди Първата световна война. Два милиона души емигрират от Русия. Населението на Петроград и Москва намалява почти два пъти. Вследствие на насилствената продоволствена политика за изземване на зърнените храни, селяните рязко съкращават посевните площи. През зимата на 1920 - 1921 г. избухват повече от 50 въстания.<sup>1</sup>

Въстанията в Тамбовска и Воронежска губернии, в Поволжието и на Дон; Кронщатският бунт на матросите, издигнали лозунги: "Властта в съветите, а не в партията" и "Съветите без комунисти" - заплашват да пометат болшевишката власт. Ленин отчита надвисналата опасност и достига до извода, че само съюзът със селянството може да спаси социалистическата революция в Русия, поради забавянето на революциите в другите страни. На X-я конгрес на РКП(б) през март 1921г. Ленин предлага принудителното изземване на зърнените излишъци да се замени с натурален данък. С това решение на партийния конгрес се полага началото на Новата икономическа политика (НЭП).

Първоначално замисълът на Ленин е за ограничена търговия със свободните излишъци от зърно и елиминиране на пазара, чрез размяна на промишлени стоки със селскостопански продукти, осъществявана от Народния комисариат по продоволствието и кооперациите. Рецидивите от идеологията на военния комунизъм продължават да тегнат, както и страхът, че свободната търговия неизбежно води до реставрация на капитализма. Реалността обаче се оказва по-сурова. Острият недостиг на промишлени стоки, гладът, обхванал 25 губернии в Поволжието, Северен Кавказ, Дон и Украйна, отнел живота на повече от 5 млн. души<sup>2</sup>, принуждават болшевишкото правителство да разреши през есента на 1921г. свободна търговия със зърнените храни и дава ход на стоково-паричните отношения. Претърпява еволюция и концепцията на Ленин за НЭП - тя се възприема от него като вариант за преход към социализма чрез държавен капитализъм, извършен в условията на пролетарска държава.

В промишленото производство НЭП предвижда система от мероприятия, които да децентрализират управлението на икономиката.

Приет е декрет за денационализация. Той допуска известна свобода за развитие на частния капитал в промишлеността и търговията. През май 1921 г. е разрешено да се създават малки частни предприятия, а през юли се денационализират предприятията, в които работят по-малко от 21 човека. Разрешава се да се вземат под аренда някои по-големи промишлени предприятия, обявяват се концесии за привличане на чужд капитал за изграждане на съвместни предприятия.

Първите мероприятия на НЭП оказват благотворно влияние върху икономиката на страната. През средата на 20-те години предприятията от леката и хранителната промишленост почти достигат довоенното равнище на производство. През 1923 г. дореволюционните посевни площи са почти възстановени. През 1925 г. производството на зърно превишава с 20,7 % средногодишния добив през най-благоприятните за царска Русия години 1909-1913.<sup>3</sup>

В прехода към НЭП болшевиките установяват еднопартийна политическа система с типичен авторитарен характер, изразяващ се в централизация на властта, безусловен авторитет на висшите инстанции, командни методи на ръководство, безпрекословно изпълнение на спуснатите решения от центъра към низшестоящите органи.

С назначаването на Сталин на поста Генерален секретар на ЦК на РКП(б) през 1922 г. се ускорява процесът на централизация на партията. Длъжността Генерален секретар е считана от останалите болшевишки лидери тогава като не особено престижна. Оглавявайки партийния апарат обаче, Сталин съсредоточава в своите ръце, по изказа на Ленин, "необятна власт". Точка 7 от резолюцията "За единството на партията", приета на X конгрес на РКП(б), забранява образуването на фракции, блокира предприетите опити за демократизация на партията. Първите трудности, с които се сблъсква НЭП, довеждат до появата на разногласия в болшевишкото ръководство по важни стратегически и тактически въпроси на партийната политика. Те водят до формирането на течения и групировки в партията. Противоречията в нея се тушират благодарение присъствието на харизматичен вожд начело на партията и държавата. Ленин се ползува с безспорен авторитет както в партията, така и сред населението и с него се съобразяват и най-амбициозните болшевишки лидери. През 1922 - 1923 г. поради болестта си, Ленин не може да участва активно в политическия живот и ситуацията рязко се променя. В управлението се засилват позициите на Сталин и неговите приближени. След смъртта на Ленин авторитарният болшевишки режим се оказва без свой вожд. Никой от неговите съратници не притежава качествата на Ленин, а и самият той преди смъртта си не назовава своя приемник.

Възниква парадоксална ситуация - авторитарен режим без вожд,

монополено управляваща партия в социално и икономическо нееднородно общество.<sup>4</sup>

Един от възможните изходи от това положение е да се отмени решението на X конгрес на РКП(б) за единството на партията и се допусне свобода на фракциите и идейните течения. Ръководният партийен елит много добре е осъзнавал, че свободата на фракциите е врата към многопартийността.<sup>5</sup>

Да приемат позициите на социалдемокрацията на партийните лидери им пречи болшевишката идеология, изкована в продължителна и непримирима борба с руския вариант на социалдемокрацията - меншевизма.

Другият възможен изход е издигането на нов вожд. За това пречат както политическата традиция на болшевизма, която свързва вождизма с народничеството, така и съперничеството и политическите амбиции на болшевишките лидери. Реалната алтернатива при създамата се ситуация е борбата между партийните лидери за еднолична власт и елиминяране на съперниците.

В началото на 1923 г. рязко се повишават цените на промишлените стоки. Скъпите промишлени изделия стават неизгодни за купуване от селяните поради ниските изкупни цени на тяхната продукция. НЭП преживява първата си криза, известна като "ножици на цените". Тя предизвиква остра дискусия в партийното ръководство. На XII конгрес на РКП(б), състоял се през същата година, Л. Троцки обосновава необходимостта от въвеждане на "диктатура на промишлеността", която означава засилване на "социалистическите" методи в стопанството, понижаване себестойността на промишлената продукция и повишаване на нейната производителност, засилване ролята на директивното планиране. Повечето от членовете на ЦК на РКП(б) считат, че предложението на Троцки и неговите съмишленици да се премине към директивно планиране на икономиката, е преждевременно, защото не е постигнат необходимия баланс между промишлеността и селското стопанство. Ръководните среди на ЦК настояват да се нормализират най-напред пазарните отношения, да се извърши парична реформа и се утвърди държавният контрол върху цените.<sup>6</sup> На 8 октомври 1923 г. Троцки изпраща писмо до ЦК, в което остро критикува съществуващата атмосфера във вътрешнопартийния живот. Той обвинява ЦК за възникналите икономически трудности и за налагането на "диктатура на апарата" в партията. Позицията на Троцки импонира на настроенятия на голяма част от болшевишкия партийен елит. Една седмица след писмото на Троцки, до ЦК на РКП(б) е отправено обръщение, подписано от 46 болшевики, ветерани от революцията - В. А. Антонов-Овсеев, А. Белбородов, Н.

Осински, Е. Преображенски, А. Бубнов, Г. Пятаков, И. Смирнов, Т. Сапронов и др.<sup>7</sup> Съдържанието на "Платформата на 46-те" е близко с изложените възгледи на Троцки.

В започналата фракционна борба сред болшевишкото ръководство, през 1923 г., се оформят две течения. Основната атака на опозицията, начело с Троцки, е насочена срещу "мнозинството" в Политбюро на ЦК, в което най-голямо влияние имат Сталин, Зиновиев и Каменев. Конфликтът и съперничеството между Сталин и Троцки започват още по време на гражданската война. Зиновиев и Каменев, близки съратници на Ленин, се страхуват от авторитарната фигура на Троцки, ползващ се с голяма популярност в партията, най-вече заради заслугите му през октомврийските събития и гражданската война. Той е считан и за евентуален приемник на Ленин. Зиновиев и Каменев се съюзяват със Сталин и формират т. нар "триумвират". Главна опора на "триумвирата" са предани кадри от централния и провинциалните партийни комитети. На състоялата се дискусия на Октомврийския пленум 1923 г. Сталин, Зиновиев и Каменев обвиняват Троцки в недооценяване на революционните възможности на селячеството, в индустриализъм и фракционност. На XIII конференция на РКП(б) през януари 1924 г. Троцки е обвинен още и в антиболшевишки ревизионизъм и отклонения от ленинското учение.<sup>8</sup> По инициатива на Сталин е публикувана точка 7 от резолюцията "За единство на партията", приета на X конгрес, която до този момент се пази в тайна. Тя дава право на ЦК и ЦКК на РКП(б) да изключат всеки член на партията, обвинен в нарушаване на партийната дисциплина или във фракционност. Приета е резолюция за икономическата политика на партията, отхвърляща "индустриализма" на Троцки. Неговите привърженици са свалени от високите партийни и държавни постове и изпратени зад граница или в провинцията.

През август 1924 г. Сталин успява да увеличи своите привърженици в Политбюро чрез привличането на Бухарин, Риков, Томски и Куйбишев. Така "триумвиратът" прераства в "седморка". В Кисловодск през септември 1924 г. Троцки написва статията "Уроците на Октомври", която е издадена през следващия месец. В нея той по новому осмисля Октомврийската революция и събитията след нея, като разкрива своята роля и принос в тях и подчертава грешките на своите опоненти. Особено язвителен е Троцки към поведението на Зиновиев и Каменев през октомври 1917 г., когато те се съмняват в успеха на революцията. По този начин Троцки сам налива масло в огъня и сплотява започналият да се пропуква "триумвират". В отговор Каменев обвинява Троцки за неговото меншевистко минало, а Сталин отрича ролята на Троцки в Октомврийската революция и гражданската война и му напомня за неттовите разногласия с Ленин.<sup>9</sup> В тази полемика с

Троцки се ражда теорията на Сталин за "социализма в отделно взета страна".

През декември 1924 г. в статия, озаглавена "Октомври и теорията на перманентната революция на Троцки", Сталин за първи път обосновава възможността за построяване на социализма в една, отделно взета страна. Теорията на Сталин се базира на отделна фраза от статия на Ленин, написана през 1915 г., в която е изказана мисълта, че при изключителни исторически обстоятелства, революцията може да настъпи не едновременно в няколко страни, а в една, отделно взета страна.<sup>10</sup> Тезата на Сталин, макар и примитивно построена, внушава на редовите членове на партията увереност, че изграждащото се общество в СССР не е временно, а закономерно явление и че в страната съществува всичко необходимо за построяването на социализма, като в същото време не отрича постулата, според който комунистическата революция след време ще се разпространи зад пределите на съветските граници и ще стане световна. С тази теза Сталин предприема идеологическа атака срещу Троцки. Въз основа на теорията на "перманентна революция", която Троцки издига през 1904 - 1906 г., Сталин въвежда термина "троцкизъм", когото противопоставя на друго свое откритие - "ленинизма". "Троцкизмът" е обявен за полуменшевишко, антиленинско течение, което не вярва в силите на своята страна и отрича възможността за изграждане на социализма в Съветския съюз.<sup>11</sup> Теорията за "перманентната революция" е квалифицирана като учение за "перманентна безнадеждност". Троцки е обявен за противник на ленинската концепция за съюз на работниците и трудещите се селяни, който е основата на диктатурата на пролетариата. Сталин възприема пробивна тактика. Той не претендира за оригиналност когато използва идеята за построяването на социализма в отделно взета страна. Нещо повече, постоянно я нарича "ленинска теория за победата на социализма в една страна" и категорично отрича своя принос.<sup>12</sup>

Срещу Троцки и привържениците му е разгърната масова кампания за дискредитирането им. За целта е мобилизирана партийната пропагандна машина. В печата се публикуват резолюции от събрания, в които единодушно се осъждат антипартийните действия на троцкистите. Следващият ход на "седмorkата" е отстраняването на Троцки от властта и подкупуване на авторитета му в армията.

Януарският пленум на ЦК през 1925 г. осъжда позицията на Троцки. На 26 януари с постановление на Президиума на ЦИК на СССР той е свален от заеманите властни постове - председател на Революционния военен съюз (РВС) и Народен комисар на военните и морски работи.<sup>13</sup> Комисариатът на отбраната се поема от М. Фрунзе.

Троцки е лишен от най-важната опора - щикове на Червената армия. Ярният трибун на революцията и военен диктатор Л. Троцки загубва

битката във фракционната борба срещу съперник, определен от него като "най-знаменитата посредственост в партията".

Политическите и стопански затруднения през 1924-1925 г. принуждават болшевишкото ръководство да коригира своята политика по посока към известна либерализация на режима. На XIV партийна конференция през април 1925 г. по настояване на Н. Бухарин се приемат решения за поощряване развитието на индивидуалното селско стопанство, чрез понижаване цените на промишлените стоки, намаляване ограниченията за наемането на работна сила и аренда на земята. Предприетите мерки се подкрепят от Сталин, Риков и Калинин. Против провежданата политика към селячеството сега пък се обявяват Зиновиев и Каменев, осъждайки я като "отстъпка към кулачеството". "Триумвиратът" Сталин, Зиновиев и Каменев се разпада. Зиновиев оглавява ленинградската партийна организация и поради това Ленинград се превръща в център на формиращата се "нова опозиция".

През септември 1925 г. Зиновиев издава брошура, озаглавена "Ленинизъм".<sup>140</sup> В нея той подлага на остра критика тезисите на Бухарин и се обявява против теорията за построяване на социализма в отделно взета страна, като я квалифицира като погрешна от гледна точка на ленинизма. Според него победата на социализма може да бъде постигната само в международен мащаб. Брошурата на Зиновиев става основна теоретична база за обединение на антисталинските сили в партията. Поддържани от Крупская и Сокольников, Зиновиев и Каменев предприемат атака срещу "мнозинството" в Политбюро. Те се опасяват от засилването на позициите на Сталин и не приемат тезата за строителството на социализма в една страна. Лозунгът на Бухарин, отправен към селячеството "Забогатявайте!" е също на прицел и предизвиква възмущение сред "новата" опозиция. Тя изразява настроенията на онази част от партийния апарат, която е недоволна от предприетите мерки за развитие на пазарните отношения. Алогично на дискусиите между "мнозинството" в Политбюро, начело със Сталин, и "новата" опозиция е на XIV конгрес на ВКП(б) декември 1925 г. Докладът на Зиновиев, в който той атакува известната теза на Сталин и обосновава идеята за невъзможността да се изгради социализмът в една икономически изостанала страна, както и заявлението на Каменев, че Сталин не може да изпълнява функциите на обединител на болшевишкото ръководство, са прекъсвани с викове и протести от делегатите на конгреса. Опозицията претърпява пълно поражение. Тя е обвинена в "ляв уклон", в подценяване ролята на средния селянин и развитието на кооперацията и е обявена за най-голяма заплаха за партията. Отчетният доклад на Сталин е приет с 559 гласа за и 65 против.<sup>141</sup> Гласувалите против са ленинградските делегати, единствени застанали на страната на опозицията. За поражението на опозицията имат голям дял задкулисите действия на

преданите на Сталин партийни функционери. На XIV конгрес е предприет курс за обезпечаване на икономическата самостоятелност на СССР въз основа на индустриализация на страната с преимуществено развитие на производството на средства за производство и на родното машиностроене. Одобрени са решенията на XIV партийна конференция за разширяване на арендните права и наемането на работна сила. След конгреса Сталин решава да разгроми основната база на опозицията. В Ленинград е изпратена комисия под председателството на опитния партийен апаратчик В. Молотов да "въведе ред" в ленинградската партийна организация. Зиновиев е отстранен от ръководството на ленинградската партийна организация и на негово място е поставен С. Киров.<sup>15</sup>

Засилващите се позиции на Сталин консолидират опозиционните групи. Въпреки вътрешните и лични разногласия през пролетта на 1926 г. се извършва обединение на опозицията. То става известно като "троцкистко-зиновиевски блок". В него влизат Зиновиев, Каменев, Троцки и техните привърженици Преображенски, Пятаков, Сокольников, Крупская, Радек, Муралов, Сапронов - елитът на старата болшевишка гвардия. Тях ги обединява обща цел: да се промени вътрешнопартийният режим и да свалят Сталин. Изходът от създалото се положение обединената опозиция вижда в радикалната промяна на политическия курс чрез "реконструкция на НЭП": провеждане на "свръхиндустриализация" с приоритет на развитие на тежката промишленост, демократизация на партията, подобряване жизненото равнище на работниците, борба срещу забогатяване на кулаците. Основно място в тяхната икономическа платформа заема теорията на Преображенски за "Първоначалното социалистическо натрупване". Преображенски счита, че Октомврийската революция побеждава в страна, в която не е достигнато необходимото ниво на капиталистическо развитие и не е създадена необходимата промишлена база за реализиране на социалната програма на комунизма. Капиталистическите страни осъществяват първоначалното натрупване чрез експлоатация на колонии. Социалистическа индустрия може да се създаде само чрез експлоатацията на "вътрешната колония" - селячеството.<sup>16</sup> Тъй като съветското стопанство изцяло зависи от собствените ресурси, програмата на левите предвижда строго държавно планиране, засилване на данъчната преса срещу селячеството, повишаване цените на промишлените стоки и насочване на получените средства за осъществяване на индустриализация на страната. Главен опонент на Преображенски в дискусиите е Бухарин. Той настоява да бъде запазен съюзът между работниците и селяните, да бъдат задоволени нуждите на селяните, обединени в производствени кооперативи, поддържани от държавата и да бъдат убедени в предимството на производството на по-голяма продукция. Бухарин се обявява против високите темпове на индустриализация за сметка на

селячеството и за запазване на пазарните отношения. В статия, публикувана във в-к "Правда" и озаглавена "Новото откритие на съветската икономика или как да се подкопае блокът между работниците и селяните", Бухарин отхвърля закона на Преображенски за първоначалното социалистическо натрупване, квалифицирайки го като недопустим подход в строителството на социализма и като своеобразно подражание на троцкистките възгледи за селячеството. Този подход според него противоречи на ленинската концепция за аграрно-кооперативен социализъм. В отговор на рязката критика, Преображенски заявява, че обоснованата от него постановка за неповеска смесена икономика на практика представлява конкурентна борба между капиталистическия и социалистическия сектори, което не противоречи на ленинската концепция.<sup>17</sup>

Партийният и държавен апарат не дава възможност на опозицията да въздейства открито на общественото мнение и тя е принудена да използва познатите в дореволюционното време нелегални методи. Те създават нелегални организации и организират конспиративни събрания, издават листовки, изпращат свои представители на събрания на партийни организации в предприятията, като се опитват да ги настроят срещу болшевишкото ръководство. Тяхната дейност обаче се следи от ОГПУ и дава повод на Сталин за политически обвинения и засилване на репресивните мерки срещу опозицията. Ръководството на обединената опозиция внася заявление на Юлския пленум на ЦК на ВКП(б) 1926 г., на който се разгръщат бурни дискусии. На пленума съставът на Политбюро е променен и попълнен с верни на Сталин хора. Зиновиев е заменен от Рудзутак. За кандидат-членове на Политбюро са избрани Андреев, Каганович, Микоян, Орджоникидзе и Киров. На октомврийския пленум на ЦК 1926 г. Троцки и Каменев са отстранени от Политбюро.<sup>18</sup> На Изпълкома на Коминтерна е предложено да се отстрани Зиновиев от поста председател. През декември за председател на Изпълкома на Коминтерна е избран Бухарин. Кулминацията на сблъсъка между опозицията и привържениците на Сталин е на XV конференция (октомври - ноември 1926 г.). Опозицията продължава да защитава своята теза за пряката зависимост на социалистическата революция и бъдещето на съветската държава от международните фактори. Макар че много от обвиненията на Сталин срещу лидерите на опозицията са произволни, той съумява да притисне противниците си. Опозицията изпада в безнадеждно положение. На нейните представители не се позволява да изложат своите виждания и да внасят предложения. Приетата резолюция на конференцията осъжда опозицията и я задължава публично да се покае за своите грешки. Единодушно е приета тезата на Сталин за построяване на социализма в една отделно взета страна. Тя става официална доктрина на партията.

През есента на 1927 г. опозицията решава да даде "последния бой", представяйки програма за реформи в икономическата и политическата област, в навечерието на XV конгрес на ВКП(б). Тъй като Централният комитет забранява разпространението на тази програма, опозицията използва нелегалните форми. В отговор на това октомврийският пленум на ЦК изключва Троцки и Зиновиев от своя състав. На юбилейната ноемврийска манифестация по случай 10-годишнината от Октомврийската революция, опозицията излиза със свои лозунги. Предприетият опит да се излезе на улицата доказва съвършеното изтощение на организационните възможности на опозицията. На обединения пленум на ЦК и ЦКК ВКП(б) (14 ноември 1927 г.) Троцки и Зиновиев са изключени от партията. От ЦК са изключени Каменев, Раковски, Евдокимов, Муралов и други известни болшевики. На XV конгрес на ВКП(б) (декември 1927 г.) са изключени от партията още 93 известни опозиционери. В началото на 1928 г. група опозиционери, начело с Троцки, са изселени в Алма-Ата.

Към средата на 20-те години "машината" на НЭП започва да "заскърцва". Завършва възстановителният период на съветската икономика и остро възниква проблемът за инвестициите. До 1923 г. решенията на този проблем се проектират и осмислят в контекста на предстоящата световна революция и във възможността средствата за инвестиции да дойдат от развитите промишлени страни. Но с отдалечаването на световната пролетарска революция планираната индустриализация се изправя пред непреодолима пропаст.

Проблемите на съветското стопанство през средата на 20-те години наподобяват затворен кръг: за да се развива промишлеността е необходимо да се увеличават доставките на зърнени храни и суровини, което на практика е невъзможно поради крайната нерентабилност на селското стопанство. От друга страна, за да се стимулира селското стопанство, на селяните трябва да се дадат повече промишлени стоки, което пък изисква развита промишленост. На този парадокс умуват най-добрите икономисти в страната - Е. Преображенски, Г. Пятаков, И. Смилга, В. Смирнов и др. При търсенето на отговора на този въпрос се засилва и песимизмът на "лявата" опозиция. С тезата си за невъзможността да се построи социализъм в една отделна страна опозицията обаче подготвя собствената си гилотина. Нейните представители не са нито обективно, нито субективно врагове на съветската държава и на нейния исторически експеримент да изгради ново общество.

През зимата на 1927/28 г. вследствие провала на доставките на зърно настъпва поредната икономическа криза, която изостря социално-икономическата обстановка в страната и променя предприетия курс.

Занижените изкупни цени на зърното, дефицитът и относително високите цени на промишлените стоки, разпространяваните слухове за предстояща война карат селяните да не продават зърно на държавата. Застрашено е продоволственото снабдяване на градовете и вносът на промишлено оборудване, тъй като износът на зърнени храни е главното перо на съветския експорт. През януари 1928 г. предоставеното от селяните зърно е със 130 милиона пуда по-малко в сравнение с предишната година.<sup>19</sup> За преодоляване на кризата, по инициатива на Сталин, Политбюро взема решение за прилагане на извънредни мерки. Мобилизирани са около 30 хиляди комунисти и изпратени със специални пълномощия за осигуряване доставките на зърно в зърнодобивните райони на страната. В кампанията се включва и болшевишкото ръководство. Сталин заминава за Западен Сибир (това е последното негово пътуване в провинцията), а верните му съратници Молотов, Андреев, Микоян, Шверник, Косиор се отправят към Северен Кавказ, Урал и Поволжието.

Въоръжени отряди започват масови реквизиции на "излишъците" от зърно. В тях активно се включва и "селската беднота", която получава 25 % от конфискуваното зърно по държавни цени или във вид на дългосрочен кредит. В случаи на съпротива се прилага член 107 от Наказателния кодекс на РСФСР за спекулация. Селяните, отказващи да предадат "излишъците", се причисляват в категорията на "кулаците" и се конфискува имуществото им. Обиските на селските дворове, реквизициите, забраната на пазарите, заградителните отряди по пътищата напомнят времето на военния комунизъм. Проведената кампания за осигуряване на зърното чрез извънредни мерки, придобила известност като "урало-сибирски метод", успява да ликвидира временно зърнения дефицит, но довежда до съкращаване на посевните площи от страна на селяните в най-производителните райони. Партийното ръководство възприема извънредните мерки като временен изход от възникналите трудности.

Анализът на причините за кризата и пътищата за нейното преодоляване предизвиква последната вътрешнопартийна дискусия през 20-те години, в която главни опоненти са Сталин и Бухарин. Според Сталин възникналата криза е резултат от дефекти в системата на НЭП. Индивидуалното селско стопанство не е способно да задоволи нуждите на промишлеността от суровини. В резултат на което индустрията се развива с бавни темпове и се появява гладът за стоки. Едрият собственик - кулакът, съзнателно саботира зърнодоставките.

На друго становище е Бухарин. Причините за кризата, според него, са главно от субективен характер и са следствие на закъснялата реакция на партийното ръководство и допуснати грешки в планирането. Липсата на резервен фонд от промишлени стоки и баланс между данъците и

нарасналите доходи на селското население води до изостряне на дефицита и намаляване на количеството предлагано зърно от селяните.<sup>20</sup>

През пролетта на 1928 г. във вестниците се появява сензационно съобщение за разкрит промишлен саботаж в Шахтинския район на Донбас, имащ за цел да предизвика криза във въгледобивната промишленост. В периода май - юни 1928 г. отново следват извънредни мерки. Официалното обяснение на Сталин е, че те са насочени срещу "саботажа" на кулаците, но от тях е засегната голяма част от средното селячество.<sup>21</sup>

На Юлския пленум на ЦК 1928 г. Сталин издига тезиса за изостряне на класовата борба, обосновавайки го с все по-отчаяната съпротива на капиталистическите елементи. Позицията на Сталин е подкрепена от А. Микоян, Л. Каганович, С. Косиор. Против прилагането на извънредни мерки спрямо селячеството се обявяват Бухарин, Риков и Томски. Пленумът взема компромисно решение да се повишат частично изкупните цени на зърното и се прекрати кампанията на извънредните мерки.<sup>22</sup> Бухарин и неговите привърженици не се обявяват открито срещу сталинската теория за изостряне на класовата борба. Избирайки пътя на компромиса и отстъпките, те сами ускоряват своето поражение. Два дни след речта на Сталин пред Юлския пленум, Бухарин предприема рискована стъпка, оказала се с фатални последици за него. На 11 юни чрез посредничеството на Сокольников той се среща с Каменев. В проведените разговори Бухарин подробно информира Каменев за създалата се обстановка в страната и възникналия конфликт в партийното ръководство. Възмутен от действията на Сталин, Бухарин го оприличава с Чингис хан, а теорията му за класовата борба квалифицира като "идиотска безграмотност"<sup>23</sup>. Търсенето на съдействие от неотдавнашните си противници в борбата срещу Сталин е акт на отчаяние от страна на Бухарин. Активно участвал в техния разгром, той не осъзнава колко много са ги разделили техните противоречия. Когато Троцки разбира за срещата на Бухарин с Каменев, заявява: "Със Сталин против Бухарин? Да. С Бухарин против Сталин? Никога!"<sup>24</sup>

Срещата на Бухарин с Каменев не остава тайна за Сталин. През септември Сталин и Молотов решават съвместно да осъществят контрол върху Московската партийна организация. В нея голяма част от членовете, начело със секретаря Угланов, споделят възгледите на Бухарин.

На състоялия се извънреден пленум на Московския комитет и Московската контролна комисия на 18-19 октомври 1928 г., Сталин в речта си подлага на критика дясно опортюнистическия уклон, дейността на който е насочена към реставрацията на капитализма в страната.<sup>25</sup> Въпреки че Сталин не назовава конкретни имена, на присъстващите на пленума не е било трудно да отгадаят срещу кого са насочени неговите нападки. На

следващия ден Угланов е снет от поста секретар на Московската организация, значително са отслабени и позициите на Томски в профсъюзите. Така през есента на 1928 г. разногласията между Сталин и Бухарин се задълбочават. Подходите им за разрешаване на назрелите икономически проблеми придобиват ясни очертания.

Концепцията на Сталин се свежда до формулата да се концентрират всички финансови и материални ресурс в производството на средства за производство, т. е. в тежката индустрия за сметка на останалата стопанска система ("руски вариант" по терминологията на Бухарин). В аграрния сектор да бъдат изградени едри колективни стопанства, които ще осъществяват връзката между града и селото. По-ефективни от индивидуалните селски стопанства, те ще са сигурен източник за преливане на средства в промишлеността.

Бухарин вижда изход от възникналите проблеми в повишаване цените на зърното, нормализиране на пазара, балансирано развитие между индустриалния и аграрния сектор на народното стопанство на основата на пазарните отношения между града и селото ("американски вариант"). Без да е противник на колективизацията и изграждането на колхози, той ратува за запазване на индивидуалните селски стопанства за по-продължителен период. Индустриализация, според Бухарин, трябва да бъде разумно планирана и съобразена с инвестиционните възможности на страната.<sup>26</sup> Сблъсъкът между гледните точки на Сталин и Бухарин става на Обединения пленум на ЦК и ЦКК през април 1929 г., проведен при закрити врати. Възгледите на Бухарин и неговите съратници са обявени за капиталистически, всяващи панически настроения. Речта на Сталин пред пленума е красноречиво доказателство за царящата тогава атмосфера в болшевишкото ръководство и за наложилите се методи в партията за разправа с другояче мислещите и дискредитация на опонентите. Като обвинява довчерашния си съюзник, Сталин припомня и грешките му в миналото, изваждайки от архива споровете на Бухарин с Ленин от 1915 г. Не е забравен и призивът на Бухарин "Обогатявайте се!", отправен към селячеството през 1925 г., който сега е квалифициран като "поддръжка на кулачеството".

Отхвърлен е и предложеният от председателя на СНК - А. Риков, двегодишен план за възстановяване на народното стопанство. Пленумът с 300 гласа за и 13 против осъжда "десния" уклон.<sup>27</sup>

Да се разглежда победата на концепцията на Сталин само с умелото му маневриране и стремежа за установяване на еднолична власт крие опасност от едностранчив подход. За поражението на Бухарин решаващо влияние оказват не само осъщественият контрол от Сталин върху партийния апарат и ОГПУ, но и процесите, които протичат в съветското общество и в болшевишката партия през 20-те години. Програмата на

Бухарин и неговите съратници за временни отстъпки на селячеството и съдържаност в областта на индустрията създава около тях "ореол" на поражение.<sup>28</sup> За разлика от програмата на Бухарин, сталинската програма изглежда по-радикална и привлекателна, но не с икономическите изисквания, а с политическите и идеологическите мотиви, с които се отстоява. В нея шества войнствен дух, политическите задачи се превръщат в своеобразни "крепости", които трябва едва ли не да се превземат с шурм. Политиката на Сталин се поддържа не само от партийно-държавната бюрокрация, но и от бедното и част от средното селячество, както и от младите квалифицирани работници, които подкрепят високите темпове на индустриализация.<sup>29</sup>

Мерките, предложени от Бухарин за балансирано развитие на тежката и леката промишленост, основани на пазарни отношения между промишлеността и индивидуалното селско стопанство, са илюзорни и неосъществими. В СССР липсва един от най-важните компоненти за осъществяване на "американския модел" на индустриализация - приток на чуждестранен капитал. Острият недостиг на финансови средства, с който се сблъсква съветската икономика още през 1925-1926 г. и предприетият курс за създаване на автархична система (стратегията за изграждане на социализма в една страна) предопределят "руския вариант" на модернизация на страната. Липсата на инвестиции се компенсира от преливането на средства от аграрния в промишления сектор, от извъникономическата принуда и трудовия ентузиазъм на работническата класа.<sup>30</sup>

На XVI партийна конференция се приема първият петгодишен план в неговия оптимален вариант и се осъжда "десния" уклон. Наскоро след това Бухарин и неговите съратници са снети от техните постове. За председател на СНК е назначен верният сталински съратник В. Молотов. Ръководството на профсъюзите се поема от Шверник. В края на 1929 г. Бухарин е изключен от Политбюро. Разгромът на "дясната" опозиция вечае и края на НЭП.

Вътрешнопартийните дискусии през 20-те години имат два безспорни резултата. Първият е свързан със сблъсъка на различните партийни лидери, чиито политически схващания и икономически концепции взаимно се изключват и елиминират, а заедно с това и самите носители на тези идеи отпадат от партийния елит. По този начин се създава поле за идващото ново поколение за горните етажи на властта, чието издигане неизбежно се свързва с името на Сталин. Вторият резултат е, че новото поколение лидери приема абстрактно водените дискусии, поради което Сталиновата концепция за построяване на социализма в една отделно взета страна се възприема без алтернатива.

## БЕЛЕЖКИ

1. История России, XX век. М., 1996, с. 202-204.
2. Верт, Н. История советского государства 1900-1991. М., 1995, с. 153.
3. История России в 2-х т. Под ред. С. Леонова. Т. 2. М., 1995, с. 195.
4. Пак там, с. 204.
5. Гульбинский, Н. Оппозиция. Огонёк, 1990, № 13, с. 9.
6. Горников, М. Альтернативы и кризисы в период НЭПа. Вопросы истории КПСС, 1990, № 1, с. 5-6.
7. Власть и оппозиция. Авт. кол. (Ю. В. Асютин, О. В. Волубеев, А. А. Данилов и др.). М., 1995, с. 117.
8. Соколов, А. Лекции по советской истории 1917-1940. М., 1995, с. 139.
9. Гренвил, Дж. История XX века. Люди, события, факты. М., 1999, с. 183.
10. Грей, Я., Л. Троцкий. Сталин. М., 1995, с. 91.
11. Такер, Р. Сталин. Путь к власти 1879-1929. М., 1991, с. 342.
12. Пак там, с. 341.
13. Власть и оппозиция. Цит. съч., с. 123.
14. Верт, Н. Цит. съч. М., 1995, с. 194.
15. Соколов, А. Цит. съч., с. 145.
16. Гелер, М., А. Некрич. Утопията на власт. Ч. I. С., 1994, с. 282-283.
17. Такер, Р. Цит. съч., с. 338-339.
18. Соколов, А. Цит. съч., с. 148.
19. Горников, М. Цит. съч., с. 12.
20. Трукан, Г. Политическая дискуссия о путях строительства социализма в 1928-1929 гг. Вопросы истории КПСС, № 12, 1989, с. 82.
21. Бордюгов, Г., В. Козлов. Поворот 1929 года и альтернатива Бухарина. Вопросы истории КПСС, 1988, № 8, с. 20.
22. Трукан, Г. Цит. съч., с. 83.
23. Такер, Р. Цит. съч., с. 375.
24. Козн, С. На кругом повороте. Знание-сила, 1988, с. 67-
25. Трукан, Г. Цит. съмч., с. 86.
26. Горников, М. Цит. съч., с. 15.
27. Соколов, А. Цит. съч., с. 162.
28. Козн, С. Цит. съч., с. 72.
29. Осокина, Е. Иерархия потребления. О жизни людей в условиях сталинского снабжения 1928-1935 гг. М., 1993, с. 10.
30. Горников, М. Цит. съч., с. 16.